

Kerk als Tafel-Dienst

gedachten bij een wezenlijk aspect van kerk / Eucharistie¹

Chris Smits

Wat volgt zal geen school-theologisch onderbouwde uiteenzetting worden maar veeleer een spreken “vanuit heel mijn hart en heel mijn verstand” (Deut.6,5 & Mc.12,30). Het wil een korte inleiding zijn, enerzijds over wat ik vanuit de Traditie zie en anderzijds over wat er bij mij opkomt als ik daar persoonlijk op doordenk. Ik hoop dat deze inleiding een aanzet is om er samen op door te gaan, omdat ze beperkt is, én omdat gedachten over kerk-zijn per definitie maar vervolledigd worden door aangevuld te worden, uitgediept en verder doorgedacht door vele mensen samen.

We verkennen het gegeven in drie rondes:

kerk als tafelgemeenschap

tafelgemeenschap als relationeel-spiritueel gebeuren

eucharistie als tafel-dienst

Kerk als tafelgemeenschap.

De eerste Christenen zouden deze benaming zeker niet vreemd gevonden hebben. Dat lezen we in de handelingen van de apostelen.

In de oudheid was het bij allerlei groepen en verenigingen de gewoonte om op regelmatige basis samen te eten. Groepen zoals sportclubs, filosofische scholen, priestergenootschappen, ...

hielden maaltijden onder elkaar. Daar zijn veel historische bronnen voor. Ook in het Evangelie en de Handelingen dus lezen we erover. Jezus en zijn leerlingen namen er ook aan deel (o.a. in Lc.14). Misschien zouden deze maaltijden, tenminste naar de vorm, weleens een voorloper kunnen geweest zijn van onze Eucharistie. Dat de toenmalige Joods-religieuze maaltijd er een voorloper van is, dat weze duidelijk.

Dergelijke samenkomsten verliepen volgens een vast patroon: Mensen kwamen samen in een of ander huis en werden onthaald door de gastheer (ook wel gastvrouw!). Dan vond de eigenlijke maaltijd plaats. Na het eten was er meestal veel ruimte om na te praten bij een glas (wat soms tot drinkgelagen leidde). Voor heel wat verenigingen was deze maaltijd de belangrijkste activiteit. Ze bevestigde de groepsidentiteit en bood een structuur waarin deze kon worden doorgegeven. Afhankelijk van de groep verschilde natuurlijk de inhoud van de gesprekken, net als de liederen die er gezongen werden en de eventuele gebeden die er klonken.

“Elke dag kwamen ze trouw en eensgezind samen in de tempel, braken het brood bij elkaar thuis en gebruikten hun maaltijden in een geest van eenvoud en vol vreugde.” Hand.2,46¹

¹ Deze tekst kwam oorspronkelijk tot stand als werktekst/discussietekst voor het Herfstweekend van het Groeilaboratorium van het *Onderweghuis*. Brugge, abdij Zevenkerken, 25-28 okt. 2024

Volgens de Christenen werd de Eucharistie door Jezus ingesteld² aan de vooravond van zijn kruisiging, tijdens het zogeheten Laatste Avondmaal. Het Evangelie – en Paulus – verhaalt hoe Jezus ongezuurd brood nam, dank zegde (= in het Grieks: *eucharistein!*), het brak en het uitdeelde aan zijn apostelen. Ook nam hij een kelk met wijn, zegde opnieuw dank en ook dit deelde Hij uit aan zijn leerlingen, met de opdracht deze handelingen telkens te herhalen om Hem te gedenken. (Mt.26,20-29; Mc.14,17-25; Lc.22,14-20; 1Kor.11,23-26; Johannes heeft op deze plaats niet deze woorden, maar wel betekenisvol de voetwassing: Joh.13,1-17) En de leerlingen bleven inderdaad dit gebaar trouw, door na Jezus' verrijzenis dit ritueel te herhalen, en wel op de 'zondag', de 'verrijzenisdag'.³

In de vroegste christengemeenten volgde op dit ritueel een *agapè*, een zogeheten liefdesmaal, een maaltijd in onderlinge verbondenheid en harmonie dus, met uitdrukkelijke aandacht voor de ander, dat door de lokale Christenen gezamenlijk genuttigd werd in een private woning.



Vanaf de 2e eeuw verdwijnt het *agapè* geleidelijk, mogelijk wegens praktische moeilijkheden of ook nog wegens excessen, zoals Paulus die al

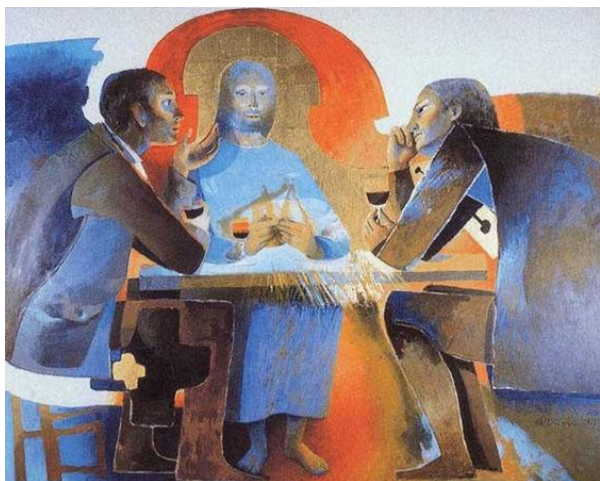
bekritiseerde (1Kor.11,17-22). De viering van de Eucharistische geheimen had dus plaats in meerdere privéwoningen. Pas toen Constantijn de Grote de zondag tot officiële rustdag maakte voor grote delen van de bevolking van het Romeinse Rijk, en dan ook het aantal Christenen exponentieel toenam, verplaatste de viering zich van de privéwoning naar de *basilica* (kerk).

Als ik de geschiedenis zo bekijk, vind ik het wel een uitdaging om door te denken over onze manier van Eucharistievieren en kerk zijn vandaag ...

² Afhankelijk van de verschillende theologie van de verschillende Christelijke denominaties, wordt dit wat genuanceerd verwoord, maar dat is hier verder voor ons onderwerp niet specifiek van belang.

³ Dat de 'zondag' de eerste dag van de week was, komt uit het Jodendom, maar kwam de Christenen, voor wie dit de dag van Jezus' verrijzenis was, als betekenis mooi uit. Ook de Latijnse naam Dies Solis werd al snel als Christelijk symbool gezien: de dag van de opkomende zon = de verrijzenis van Christus. Niet altijd duidelijk is of deze bijeenkomst plaats vond in de ochtend – zoals de ontdekking van het lege graf – of in de avond – wat logischer lijkt, zeker als er een echte maaltijd aan verbonden was, omdat die 'zondag' een werkdag was. (Pas in 321 maakte keizer Constantijn ze tot een algemene rustdag.) Wellicht hebben alle varianten feitelijk plaatsgevonden.

Bij de eerste Christenen ging het over mensen die ergens in een of ander huis werden samengebracht.



*Door wie of wat werden zij samengebracht?
Terzijde deze belangrijke opmerking:
Eucharistie vertrekt niet bij onszelf. Ik of jij ben het niet die mensen bijeenbrengt. Wel gaan we in op een verlangen. En zelfs dat verlangen start niet bij mezelf, maar is een antwoord op een uitnodiging. Ja, het is Gods Liefde voor mij en jou die ons samenroept. Hij maakt ons tot gemeenschap.*

De huizen waar deze mensen samengebracht worden of tot gemeenschap gemaakt worden zijn te vinden langs de weg die mensen gaan. Het zijn open en gastvrije plekken, en blijkbaar bieden ze een tafel waar met elkaar gegeten, gesproken en gebeden kan worden. Ze geven ruimte om je verhaal te vertellen, en op hun beurt geven ze ook verhalen terug mee voor onderweg, verhalen die gaan over Christus, over G-d en over de mens.

Ze zijn er niet op uit om mensen binnen te houden, maar willen hen voorzien van het nodige voedsel: 'krachtvoer' om gesterkt hun reis verder te kunnen gaan.

Voor mij lijken het plekken waar vrije ruimte is om nieuwe en oude woorden, nieuwe en oude rituelen te verkennen en vorm te geven.

Tafelgemeenschap als relationeel-spiritueel gebeuren

Kerk als tafelgemeenschap is duidelijk al eeuwen oud: samen eten, brood en leven delen ... dat is niets nieuws, dat is niet 'modern', het is van alle tijden!

We graven nog wat verder in de betekenis van eten en gezamenlijk eten.

Waar het over de tafel gaat, gaat het ook over voedsel en maaltijden. Deze hebben altijd en overal een belangrijke rol gespeeld. Er is immers geen leven zonder eten. Het is een alledaagse noodzaak. Het lijkt 'gewoon'. Maar het kan ook heel veel zeggen over de manier waarop je je leven vorm en betekenis geeft. Omdat eten en voedsel zo vanzelfsprekend aanwezig zijn in ons leven⁴, staan we er dikwijls niet meer bij stil hoe levensbeschouwelijk geladen deze thematiek eigenlijk is. Hoe we omgaan met voedsel zegt iets over hoe we in het leven staan:

⁴ We kunnen hier niet ingaan op de situatie van – te – veel mensen die het dagelijks eten moeten ontberen. Toch is meteen duidelijk dat de centrale plek daarvan voor hen niet minder waar is!

gevend of nemend,
open of gesloten,
solidair of bezitterig, ...

Een maaltijd is dus veel meer dan alleen maar het consumeren van voedingswaren (wat er op vele plekken echter wel op begint te gelijken). Au fond gaat het over het delen van het leven met elkaar, over de identiteit van personen en groepen, over verbondenheid tussen mensen.



Het eten vult en vervult ook bepaalde verlangens. Door te eten (te kopen, te consumeren, te bereiden) voelen mensen zich letterlijk en figuurlijk minder leeg. Vraag zal zijn wélke verlangens gevoed worden.

Ook in de Bijbel wordt van in het begin gesproken over eten, over samen eten, en over maaltijd houden. Het begint al bij de appel in de tuin van Eden, de ongezuurde broden en het paaslam voor de vlucht uit Egypte, het manna en de kwartels in de woestijn, enzovoort.⁵ De verhalen gaan niet louter over het voedsel op zich maar ook over de gastvrijheid, over je te gast weten en gasten ontvangen – en de wisselwerking daartussen. Denk maar aan Abraham en Sara die de vreemdelingen, onverwachte gasten, een maaltijd voorzetten.

Ook Jezus wordt vaak uitgenodigd (en nodigt zichzelf uit) om mee te eten. En wanneer hij zichzelf uitnodigt, is dat meestal niet bij een groepje gelijkgezinden maar wel bij heel uiteenlopende groepen van mensen. (Vooral in het Lucasevangelie is hij ofwel op weg naar een maaltijd, ofwel komt hij er vandaan, of ligt hij net aan.) Er is het verhaal van de broodvermenigvuldiging, de gelijkenis van de man die een feestmaal aanrichtte en wanneer de genodigden niet kwamen opdagen nodigde hij iedereen van de straat uit ... Dit laatste verhaal vertelt Jezus terwijl hijzelf aan tafel aanligt en zijn tafelgenoten iets wil duidelijk maken over het Koninkrijk van God.

We mogen dit in het Evangelie een kernthema noemen. Heel vaak verwijzen de verhalen over maaltijden en tafelen naar het Koninkrijk van God en hoe het er daar aan toegaat. Het zou ook ons mogen uitdagen om na te gaan of en hoe onze viering van de Eucharistie, de 'maaltijd' die we daar houden, verwijst naar het Koninkrijk van God.

⁵ Klassiek spreken wij van de appel, maar eigenlijk staat er alleen maar dat het een aantrekkelijke vrucht was: Gen.2,9
Voor de ongezuurde broden, het paaslam en de hele context en betekenis: Ex.12,1-20
Voor het manna en de kwartels: Ex.16
Voor Abraham en Sara en hun gasten: Gen.18,1-15

En ook na Jezus' dood het eten gaat door. Ja zelfs de verrezen Christus eet! Ook de Emmaüsgangers herkennen hem bij het breken van het brood. En wanneer hij aan de apostelen verschijnt, toont hij niet alleen zijn wonden om hen ervan te verzekeren dat hij dezelfde is als degene die heeft geleden en is gekruisigd, hij vraagt hen ook iets te eten en verorbert een stuk geroosterde vis, om duidelijk te maken dat er geen geest aan hen verschijnt, maar de Levende zelf. (Lc.24)

We vermeldden al even dat Jezus' verhalen verwijzen naar de wereld waar hij voor staat. Hij spreekt erover en hij leeft alsof die wereld er reeds is. Ook voor de eerste Christenen was dat thema van tel tijdens hun maaltijden. Samen eten was gemeenschap vormen zoals Jezus het bedoeld had.

Dat zou vandaag nog steeds zo kunnen zijn, tenminste als we er bewust mee willen omgaan. (Helaas gebeurt het op vele plekken anders.) Eten gaat niet alleen maar over het vullen van je maag om in leven te blijven. Voedsel verbindt ons met de kern van leven: voedsel, samen eten, is geborgenheid en vertrouwen, vanaf de allereerste

Eten gaat niet alleen maar over het vullen van je maag om in leven te blijven. Voedsel verbindt ons met de kern van leven.

dagen van ons bestaan. Honger is uitsluiting en angst. Wie als baby of kind niet genoeg te eten kreeg, houdt vaak een leven lang een gevoel van onveiligheid en onzekerheid.

Voedsel heeft dus ook alles te maken met relaties: Het eten moet geproduceerd, verdeeld en klaargemaakt worden. Dat alleen al is een collectieve onderneming en gaat over verschillende soorten relaties, zoals economische, sociale en spirituele relaties. En als het eten gedeeld wordt, gaat dat ook nog eens gepaard met ontmoeting en gesprek. Tijdens de maaltijd ontmoetten mensen van allerlei slag elkaar. Daar vertellen ze verhalen. (Voor de eerste Christenen was dat duidelijk ook een moment om verhalen te vertellen over wie Jezus was en wat hij hen leerde.) Het is helder dat aan tafel onderlinge relaties gevormd worden en dat er ook onenigheid uitgeklaard kan worden.

De eerste Christenen herdachten en herdenken aan tafel het leven en sterven van Christus. In haar kern is de kerk dus een eetclub. Maar geen gesloten clubje. **Het was een gemeenschap die toegewijd en aandachtig betrokken was op elkaar én op de buitenwereld.**

Als ik dit alles bekijk is het dus helemaal niet verwonderlijk dat de kerk begonnen is rond de tafel, bij de maaltijd. En wordt het voor Christenen die vandaag leven een uitdaging om vorm te geven aan déze **Eucharistie, maar dan als Tafel-Dienst.**

Eucharistie als Tafel-Dienst

Wil dit zeggen dat elke maaltijd ook Eucharistie zou kunnen zijn in de diepste betekenis van het woord? Misschien wel, want *'eucharistie'* betekent dank zeggen en dat kan in verschillende gelaagdheden.

Tafelmomenten zijn vaak plekken waar dankbaarheid klinkt of gevoeld wordt, in de eerste plaats waarschijnlijk op puur menselijke niveau, daar waar brood voedsel is om te overleven is er dankbaarheid is omdat het er is. Het kan ook dieper gaan als de tafel, de maaltijd, een plek wordt voor ontmoeting met elkaar. Als mensen deugd beleven aan elkaar, elkaar beluisteren en bemoedigen. En het kan nog een diepere laag krijgen, waar het een goddelijk gebeuren wordt: G-d mag er aanwezig komen. (Spreken we dan niet over incarnatie?!) Er wordt aan tafel gegaan vanuit het besef dat het G-d is die ons samenbrengt.

Als we hierop doordenken, komen we ook tot verschillende lagen – en vormen – van maaltijdhouden. En we kunnen ze alle met reden *'Eucharistie'* noemen, want in elke laag/vorm is G-d aanwezig, alleen wordt het bij de ene iets explicieter verbeeld in woord en gebaar dan bij de andere. Hoe dieper de *'dankbaarheid'* uitdrukkelijk aanwezig is, hoe dieper de *'Eucharistie'*.

- Een maaltijd die ons uitdrukkelijk verbindt met Jezus Christus
- Een maaltijd die ons verbindt met elkaar

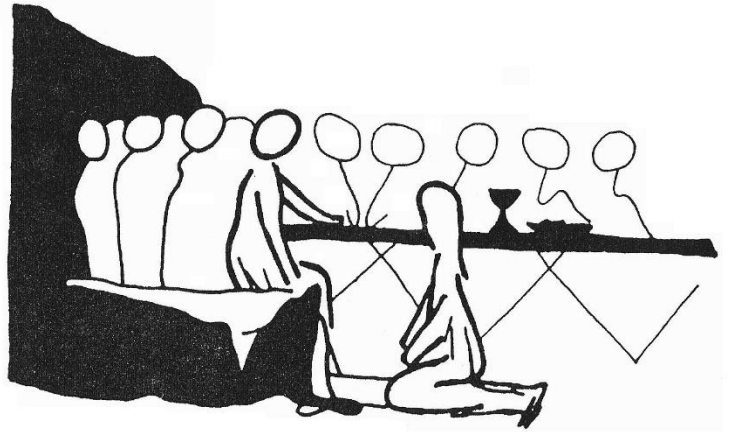
Niet iedere maaltijd die in een geloofsgemeenschap georganiseerd wordt hoeft in eerste instantie gericht te zijn op het mysterie van het geloof of op het gedenken van Jezus van Nazareth maar kan ook gericht zijn op de onderlinge verbondenheid. Ze versterken de gemeenschap en bouwen ze verder op.

- Een maaltijd die ons verbindt met de ander

Een gemeenschap is er niet alleen voor zichzelf maar wil ook verbinding aangaan met de samenleving om daar bij te dragen aan een wereld waar het leefbaarder, vreedzamer, verdraagzamer ... is. Dit begint bij de ontmoeting met de nog onbekende *'ander'* die je onderweg tegenkomt. We zeggen tegen hen: "Blijf bij ons ..." (zoals de Emmaüsgangers, Lc.23) en zo kunnen we misschien (óók zoals de Emmausgangers) de aanwezigheid van Christus ervaren.

Dit brengt ons bij een naadloze overgang, nl. naar de verhouding tussen vieren en diaconie. We stellen vast dat die twee onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn, en waar dat wel gebeurt zowel het vieren als de diaconie verschralen. Het lijkt erop dat op veel momenten in de geschiedenis van de Eucharistie die losmaking van Viering en Dient ook feitelijk gebeurd is.

In oorsprong klonk in het woord dienen zo goed als vanzelf in het tafelgebeuren mee. Dienen was 'aan tafel bedienen'. Omgekeerd was een tafelgebeuren ondenkbaar zonder dienen. Meestal waren die twee wel op één moment samen aanwezig, maar stonden ze in een strenge hiërarchie tegenover elkaar. De Christenen hebben van meet af aan die tegenstelling opgeheven, in navolging van Jezus zelf. (Jezus waste zelf de voeten van zijn leerlingen. *"Herken je wat ik jullie heb gedaan? Jullie noemen mij 'meester'. Maar als ik, de 'meester', jullie de voeten heb gewassen, moeten ook jullie elkaar de voeten wassen. Ik heb jullie een voorbeeld gegeven opdat jullie het ook zo zouden doen zoals ik het heb gedaan."* (Joh.13,13-15) Zoals boven al vermeld: Dit is Johannes' 'versie' van ... de Eucharistie!)



In de loop van de geschiedenis is die wederzijdse relatie van dienen en maaltijd houden jammer genoeg vaak verloren gegaan. als we vandaag willen nadenken – én doen – over in diepte zinvol Vieren, zal deze wel voluit in rekening moeten worden gebracht.

Het breken van het brood

Eucharistie (vieren en danken) en Diaconie (elkaar dienen, aandachtig en toegewijd op elkaar betrokken zijn) zijn diep met elkaar verbonden juist in het breken van het brood. Het brood dat we breken, verbindt ons met Christus en door hem tegelijkertijd ook met wie lijden in deze wereld. Hij wil erbij zijn, bij die mensen, bij het lijden. Hij is aanwezig waar mensen breken en gebroken worden. Dit gedenken (wat we elke keer opnieuw doen in de Eucharistie) is een daad die we elke dag opnieuw vorm en betekenis dienen te geven met ons concrete leven.

Het breken van het brood is ook een profetische daad van verzet tegen het feit dat het lijden nog altijd doorgaat. Door het lijden te zien en zichtbaar te maken, door ruimte te maken voor de pijn, komt het verlangen vrij naar een andere werkelijkheid, naar het goddelijk feestmaal. Waar geen schaarste heerst, maar overvloed. Daar worden we gevoed, ontvangen we vertrouwen, troost en geborgenheid en moed om het verwachten vol te houden en vorm te geven in het leven van alledag.

Aan zijn tafel kijken we elkaar aan en worden de relaties tussen ons veranderd, al is het soms maar voor even. We zijn in de eerste plaats allemaal gasten van onze Tafelheer. Aan zijn tafel staat niemand boven een ander. Dat biedt ruimte om relaties die moeilijk zijn (of helemaal vastgelopen) even in een ander licht te plaatsen. Daardoor ontstaat er zicht op de mogelijkheid van verandering. Zo leert de Eucharistie om te hopen en te geloven dat lijden, kwaad en dood niet het laatste woord hebben.

Het breken en delen met mensen in nood

Het is dus duidelijk dat Eucharistie en Diaconie geen aparte elementen zijn van kerk-zijn. Integendeel, als ze met elkaar verbonden blijven reiken ze juist een perspectief op en een praktijk in de wereld aan, vanuit de Tafel van G-d. Vandaar dus een pleidooi voor Eucharistie als Tafel-Dienst

Daarbij hoort vanzelf ook de vraag hoe kerkmensen delen en breken met mensen in nood en hoe zij die ervaringen en verhalen terugbrengen in de kerk, aan de tafel, zodat



ze zichtbaar worden. Pas zo blijft ons gedenken en vieren een levend gedenken en vieren.

De 'kerkmens' is dus geen toeschouwer noch weldoener, maar in de eerste plaats gast aan de tafel van de Eeuwige en van daaruit tot serveerster, dienaar gemaakt.

Enkele simpele vragen – al zijn de antwoorden dat meestal niet – helpen om onze gerichtheid te toetsen en uit te zuiveren:

- Met wie eten we? Wie is welkom aan tafel en wie niet? Wie beslist dat? Hebben alle mensen rond de tafel zeggenschap over hoe het er aan tafel aan toe gaat? En natuurlijk: wie zijn de mensen met wie we eten of werken? Welke verhalen brengen zij mee aan de tafel? Krijgen zij de aandacht die ze verdienen? Is er ruimte voor ieders ervaringen?
- Wat eten we? Ons 'dagelijks brood' kan mensen ook diepgaand verdelen. Kreeg de boer een eerlijke prijs? Werd het voedsel op een duurzame manier geproduceerd? Onder welke omstandigheden werd het eten ingekocht en klaar gemaakt?
- ...

Deze gedachten zijn niet af. Dat willen ze ook niet zijn! Ze willen 'werkwoorden' worden – om iets mee te doen! Gedachten om mee aan de slag te gaan: onze tafel-ontmoetingen zó verfijnen en verdiepen dat ze Eucharistie – Tafel-Dienst – worden.